

ЕЛЕМЕНТИ ОРНАМЕНТУ НА ПОСУДІ ЗАЛІЩИЦЬКОЇ ГРУПИ ТРИПІЛЛЯ

Яна ЯКОВИШИНА

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: jkovyshyna@ukr.net*

Глиняний посуд є найпоширенішою категорією знахідок на трипільських поселеннях. Він має специфічні особливості морфологічного, технологічного, стилістичного характеру. Все це робить його чудовим матеріалом для дослідження окремих сторін життя стародавніх суспільств. Керамічний комплекс найчіткіше реагував на зміни екологічних умов, на специфіку господарсько-економічного, соціально-культурного життя та різні особливості побуту і господарства давніх колективів. У той же час, досягнувши певного рівня розвитку, посуд починав відтворюватися у незмінному вигляді – постійних формах. Тому для суттєвих змін у керамічному виробництві потребувалися значні зміни у господарській, економічній, соціальній та побутовій сферах. Натомість орнаментика відрізнялася швидкими змінами у часі, спровокованими різними чинниками як культурного, так і економічного характеру. Ми сконцентруємо увагу на орнаменті, оскільки його зміни у керамічних колекціях поселень були найдинамічнішими. Трипільський орнамент досліджують з кінця XIX ст. і до сьогодні, за цей час виникло багато методологічних підходів до його вивчення. Методи різняться залежно від того, які аспекти орнаментики розглядаються дослідниками. Для цього створюються класифікаційні побудови, де за основу беруться ті ознаки, які є важливими у тому питанні, яке вивчається. Робота присвячена виявленню закономірностей у мальованому орнаменті на посуді пам'яток заліщицької групи Трипілья, які дозволяють розглядати орнамент як історичне джерело. Для цього складено базу даних мальованого орнаменту на основі матеріалу пам'яток заліщицької групи. Визначено типові, вживані та поодинокі елементи орнаменту. Таким чином, окреслено основні риси заліщицьких розписів. Проведено порівняння поселень заліщицької групи за мотивами та елементами орнаменту.

Ключові слова: Трипілья, заліщицька група, керамічний посуд, розписний орнамент.

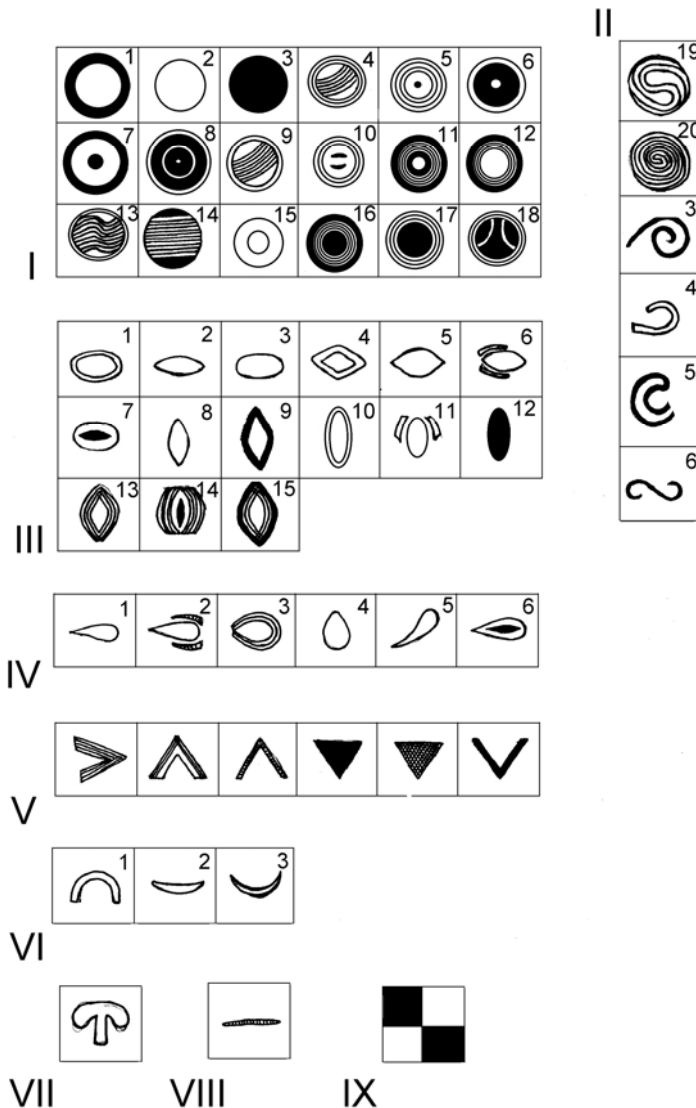
За часів енеоліту на теренах Європи розвинулася низка землеробсько-скотарських культур, які характеризувалися орнаментованою керамікою особливого меандро-спірального стилю. Одна з найвідоміших і найпоширеніших із них – Аріушд-Кукутень-Трипільська культурно-історична спільнота, що існувала на території сучасної України, Молдови та Румунії.

Різноманітні орнаментальні схеми, які давні майстри виконали на кераміці, стали основою для наукових розробок із питань періодизації та відносної хронології трипільських пам'яток. Перші періодизаційні моделі розвитку культури запропонував ще в 1920–1930-х роках Г. Шмідт (у Румунії) та О. Кандиба (на Заході України) [Schmidt, 1932; Кандиба, 2007]. Т. Пассек розробила схему у вигляді трьох послідовних періодів: А, В, С(γ), з яких середній і пізній вміщують по два етапи – VI і VII та CI(γI) і CII(γII) [Пассек, 1949]. Пізніше в середньому періоді виокремили перехідний – VI–VII [Мовша, 1965; Виноградова, 1972; 1983]. Уточнена схема Т. Пассек зіставляється з розробками румунських археологів: Трипілья А – Прекукутень II, III; Трипілья VI – Кукутень A1–4; Трипілья VI–VII – Кукутень AB1,2; Трипілья VII, CI(γI) – Кукутень B1–3; Трипілья CII(γII) – Хородиште–Фолтешть [Рижов, 2007; Бурдо, 2012]. Періодизації розроблені на основі стратиграфічних спостережень і виявлених змін у керамічних комплексах пам'яток.

Із початком середнього періоду розвитку Трипілля на території Пруто-Дністрянського межиріччя простежується паралельний розвиток культур Трипілля та Кукутень, спостерігається локальна своєрідність поселень (або їх груп): заліщицька й солонченська на Дністрі та Буго-Дніпровські пам'ятки. Найчастіше зміни і локальні особливості в менш-більш однорідному масиві культури пояснюють подальшим просування кукутенських племен. Разом із цією експансією з'являється розписний посуд – спочатку в Подністер'ї, а потім у Буго-Дніпровському регіоні [Цвек, 1980; 1985; 2003; Виноградова, 1983; Рижов, 2007 та ін.].

Таблиця 1

Елементи орнаменту на кераміці заліщицької групи

У дослідженнях особливу увагу приділено керамічному посуду, зокрема його декору. Орнамент відіграє важливу роль для визначення хронології, культурної належності пам'яток, реконструкції світогляду та релігійних уявлень давніх народів. Існує багато методологічних підходів до вивчення цього феномена (і не лише серед дослідників Трипілля). Методи дослідження орнаментики відрізняються залежно від аспекта поставленої мети: історичного, територіального чи хронологічного. Зазвичай для вирішення того чи того питання створюють класифікаційні побудови, де за основу беруть ті ознаки, які є найважливішими у вирішенні поставлених завдань. Класифікацію та типологію кераміки середнього етапу Трипілля в

Подністер'ї розроблено у працях багатьох дослідників [Passek, 1935; Пассек, 1961; Черныш, 1982; Виноградова, 1983; Рижов, 2001 та ін.].

Таблиця 2

Порівняння пам'яток за елементами орнаменту

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Заліщики	9	3	5	1	3	5	1	3	2	3	3	4	1	1	1		
Бучач	37	14	23		5	18	13	5	6	6	6	10				1	5
Вигнанка	5		1														
Більче-Золоте	7		11		2	4			6		3	1					1
Городниця-над Дністром	35		3		2	8	2							1		1	2
Більшівці	65	4	5		1	2	1	1			19						
Блищанка	49		1	4					2	1	11						
Капустинці	4	1	1			1											

Стилі розпису кераміки відображають не лише локальну специфіку, а й хронологічні зміни. Деталізоване вивчення орнаменту та форм посуду допомагає визначити основні риси “класичного” чи “типового” керамічного начиння тієї чи іншої локальної групи і в такий спосіб уточнити центр та периферію культурної зони, а також простежити впливи культурних особливостей населення інших пам'яток чи локальних груп.

Таблиця 3

Порівняння пам'яток за елементами орнаменту

	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
Заліщики															1		
Бучач	2	3	1	3	3	8	2	1	2	1	1	2	1				
Вигнанка													1				
Більче-Золоте						2			1					3	1		
Городниця-над Дністром				1	3	2										1	1
Більшівці																	
Блищанка			1			1						2					
Капустинці						1											

У статті ми зупинимося на аналізі найнижчої ланки побудови орнаменту – елементі. Спробуємо простежити закономірності в його використанні на кераміці заліщицьких пам'яток. Одержані висновки підсилять подальше дослідження вже на рівні мотивів орнаменту.

База даних керамічного мальованого посуду заліщицької групи достатньо презентабельна. Пам'ятки досліджені в різні роки (останні 150) із застосуванням різних методик розкопок і вивчення археологічних матеріалів, що ускладнює аналіз. Зібрано опубліковані матеріали, а також опрацьовано фондові колекції різних музеїв та установ. Залучені матеріали походять із восьми поселень, серед них як презентабельні колекції, так і поодинокі знахідки. Це такі пам'ятки: Заліщики, Бучач, Городниця над Дністром, Блищанка II,

Більче-Золоте (Парк I), Більшівці, а також кілька фрагментів і цілих посудин із Капустинців, Вигнанки.

Розглядаючи орнаментальні композиції, ми розділяємо їх на мотиви, які складаються з елементів. Орнаменти на посуді пам'яток заліщицької групи лінійні, часто окантовані бордюром. Під ним в орнаменті трипільського посуду розуміємо горизонтальні лінії, які обмежують смугу лінійного орнаменту у верхній та нижній частинах.

Творче завдання у побудові такого орнаменту міститься, передовсім, у розробці його основного мотиву, ритмічно-симетричним повторенням якого на сусідніх ділянках орнаменту утворюється орнаментальна композиція. Для визначення деталей, які складають мотив, вводиться поняття елемента [Черняхов, 1931, с. 24; Фокина, 2000, с. 8]. Це – найнижча ланка орнаментальної схеми. Елементом названо найпростіший зв'язок кількох ліній, які утворюють елементарну фігуру геометричного чи довільного типу. В одних зразках елементом є пряма лінія чи крапка, в інших – складніші композиції у вигляді ромба, трикутника, ламаних ліній. Так, кількість і форма елементів залежить від вигляду та структури конкретного орнаменту [Булгакова-Ситник, 2010, с. 224]. Елемент – кінцева складова, що умовно сприймається такою, що не ділиться. Проте він також може бути складним і містити декілька частин. Але, на відміну від мотиву, у якому можуть поєднуватися різні елементи, елемент складається з однорідних частин.

Таблиця 4

Порівняння пам'яток за елементами орнаменту

	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53
Заліщики	3	3	2	1	1	2	1	1	1	1	3	1	1	3	1	2	5	2
Бучач					1					3	1		5	4			4	
Вигнанка														4				
Більче-Золоте	2	2		1	3							1	1	1			5	
Городниця-над Дністром	1		1	1							1		5				1	1
Більшівці			1															
Блищанка			1		1		1										2	
Капустинці																		

Для заліщицьких розписів виокремлено 57 основних елементів, які використовують при побудові орнаменту. Для зручності огляду їх складено в таблицю та поєднано у групи: кола, овали, спіралі та волюти, краплеподібні фігури, трикутники, дугоподібні й Т-подібні фігури. Таблиці сформовано в наслідок опрацювання керамічних колекцій у фондах різних музеїв і наукових установ, а також опублікованих матеріалів [Конопля, Круц, Рижов, 1993; Ткачук, Кочкін, 2009; Ткачук, Кочкін, Щодровський, 2017; 2018]. Більшість розглянутих елементів застосовували не лише в заліщицькій групі й не тільки на кераміці трипільської культури. Кола, овали, спіралі, волюти і трикутники широко розповсюджені серед розписів на болгарських енеолітичних поселеннях [Тодорова, 1979, с. 59; Николов, 2002 та ін.], молдовських і румунських [Пассек, 1960, С. 50–58; Dumitrescu, 1963, С. 33–49], угорських та інших пам'яток кола культур мальованого посуду.

Кола. Це – найчисельніша група елементів орнаменту (18 варіантів). Серед простих елементів заліщицького посуду вони трапляються найчастіше, відрізняючись заповненням. Воно може залишатися незаповненим на негативному рисунку (табл. 1, I2), заповненим (табл. 1, I3) або наведеним широкою смугою (табл. 1, I1).

Таблиця 5

Порівняння пам'яток за елементами орнаменту

	54	55	56	57
				
Заліщики				
Бучач				
Вигнанка				
Більче-Золоте		1		
Городниця-над Дністром	1			
Більшівці	1	1	2	2
Блищанка	1			
Капустинці		1		

Всередині можуть розміщуватися концентричні кола. Вони при цьому різняться шириною ліній, якими утворені (табл. 1, *I 11, 12, 15, 16, 17*). Коло в тангентному орнаменті часто заповнене діагональною або хвилястою смугою тонких ліній (табл. 1, *I 4, 9*). Трапляються варіації з крапкою посередині в позитиві та негативі (табл. 1, *I 5, 6, 7, 8*). Інколи в його центрі розміщувалися дуги (табл. 1, *I 10, 18*) або горизонтальні лінії (табл. 1, *I 14*). Лише незаповнене коло використовували при побудові кількох мотивів, решта – мають чітку прив'язку до того чи того мотиву та використовуються у його побудові (табл. 6, 7).

Спіралі та волюти. Нараховано шість варіантів (табл. 1, *II 1, 2*). Спіраль – один із часто вживаних елементів орнаменту, розповсюджена по всій території європейських неолітичних культур із мальованим посудом.

Вона трапляється як на ранніх етапах розвитку

культури, так і набагато пізніше. Треба зазначити, що дослідники найчастіше приділяли увагу саме цьому елементу орнаменту [Динцес, 1929; Богаевский, 1931; Кандиба, 2007 та ін.]. S-подібні дуги (табл. 1, *II 6*) та волюти (табл. 1, *II 3, 4, 5*) свого часу вивчав Олег Кандиба [Кандиба, 2007а]. Він досліджував цей вид спірального орнаменту, який вважав притаманним для дністро-дунайського регіону культури мальованої кераміки. Дослідник виокремив кілька локальних груп, у яких простежив еволюцію S-подібного орнаменту, а саме: українську групу (дніпровський регіон, Галичина, Буковина, Бессарабія), молдавську, трансільванську (басейн Алути), валахо-болгарську, югославську (що охоплює Західну Болгарію, Південно-Східну Угорщину й Центральну Трансільванію), Лендельський комплекс, Бюкк та центральноевропейський регіон [Кандиба, 2007а, с. 312–313].

Волюти спостерігаються на раніших розписах разом зі спіралями, які вкривають майже всю поверхню посудин. Пізніше, коли розповсюджується геометричний орнамент, розбитий на пояси, вони стають рідковживани. Спіраль залишається у тангентах й інших геометричних розписах (табл. 7).

Овали. Овали – також один із затребуваних елементів орнаменту при побудові композиції в заліщичьких розписах. Вони різняться формою (з круглими та загостреними кутами) та положенням на рисунку (горизонтальне або вертикальне). Трапляються незаповнені (табл. 1, *III 2, 3, 5, 8*) або заповнені (табл. 1, *III 12*). Деколи вони окреслені смугою (табл. 1, *III 1, 4, 9, 10*), заповненою тонкими лініями (табл. 1, *III 13, 14, 15*). Їх можуть супроводжувати додаткові елементи (табл. 1, *III 6, 11*). Існують варіанти, коли в овальну фігуру вписано менший продовгуватий овал (табл. 1, *III 7, 14*). Найчастіше використовують незаповнені (табл. 7, 8).

Краплеподібні фігури також належать до часто вживаних. На рисунку їх зазвичай не зафарбовували – мали колір тла. Розрізняємо шість варіантів. Перший являє просту краплеподібну фігуру (табл. 1, *IV 1*). Додаткові елементи створюють другий і третій варіанти (табл. 1, *IV 2, 3*). Краплеподібна фігура інколи заміщувала овали, могла дещо деформуватися – розширяться або згинатися (табл. 1, *IV 4, 5*). Знайдено варіант, коли у краплеподібній фігурі зображено продовгуватий овал (табл. 1, *IV 6*). Різні варіанти елемента властиві різним мотивам (табл. 8, 9).

Таблиця 6

Поєднання мотивів та елементів орнаменту

МОТИВИ елементи									
				5					
	4	2		2					
		1		1					
			4	1					
			1	1					
				1					
				1					
				1					
			2	1					
				1					
			1						
				1					
			1						
				2					

Трикутники. До цієї групи належать варіації трикутників без основи (табл. 1, V 1, 2, 3, 6), а також повністю заповнені фарбою (табл. 1, V 4) та заштриховані навскісною сіткою (табл. 1, V 5). Трикутник часто виступає не лише елементом, а й перетворюється на мотив орнаменту (табл. 9).

Дугоподібні фігури. Серед трьох варіантів найчастіше трапляється проста дугоподібна фігура (табл. 1, VI 1). Її часто використовували в побудові кількох мотивів (табл. 9). Ці елементи широко репрезентовані на раніших і пізніших пам'ятках.

Таблиця 7

Поєднання мотивів та елементів орнаменту

МОТИВИ елементи									
¹⁵ 				1					
¹⁶ 				1					
¹⁷ 				1					
¹⁸ 			1						
¹⁹ 	1								
²⁰ 	3		5						
³ 				1					
⁴ 									
⁵ 	1								
⁶ 							2		
¹ 								4	
² 	3	2			12				
³ 	2	1							
⁴ 								1	

T-подібна фігура притаманна розписам вінець посудин (табл. 1, VII) і подекуди виступає самостійним мотивом (табл. 9).

У розписах також трапляються смуги, заповнені тонкими вертикальними лініями (табл. 1, VIII), та шаховий орнамент (табл. 1, IX). Ці елементи зрідка віднаходимо в заліщицьких розписах.

Для порівняння пам'яток заліщицької групи за елементами орнаменту на кераміці побудовано чотири таблиці. На них простежуємо частоту вживання тих чи тих елементів орнаменту в розписах із різних поселень.

Більшість заліщицьких орнаментів складається зі смуг, заповнених тонкими лініями (табл. 2, 1). Друге за регулярністю нанесення – незаповнене коло (табл. 2, б). Воно трапляється на кераміці майже всіх поселень, окрім Вигнанки (табл. 2). Проте це не заперечує застосування

Таблиця 8

Поєднання мотивів та елементів орнаменту

мотиви елементи									
		2						1	
					2				
					3				
	2					1			
			1						
							1		
	1								
			1						
			3						
			2						
			1					2	
	1		12		9				
					1				
					2				

цього елементу, оскільки матеріал із Вигнанки дуже фрагментарний і малочислений. Серед інших варіантів кіл у Заліщиках, Бучачі та Більче-Золотому (Парк I) трапляються незаповнені кола, наведені широкою лінією.

Вони відрізняються від попереднього варіанта позитивним виконанням рисунка (табл. 2, 9). Рідше використовували кола, всередині яких була діагональна смуга, заповнена тонкими лініями (табл. 2, 10, 3, 22). Такий елемент виконувався винятково в тангентних схемах розпису Заліщиків, Бучача та Городниці над Дністром. У Городниці маємо зразок, на якому діагональна смуга в колі замінена на хвилясту (табл. 1, 34). Заповнене фарбою коло трапляється у розписах трьох поселень: Заліщиків, Бучача та Більче-Золотого (Парк I) (табл. 2, 12). У Заліщиках, Більче-Золотому (Парк I) та Городниці над Дністром – коло, заповнене тонкими горизонтальними лініями (табл. 4, 39). Концентричні кола притаманні для розписів Заліщиків,

Бучача, Більче-Золотого (Парк I), Більшівців. Поодинокі трапляються інші варіанти кіл у Заліщиках, Бучачі, Городниці над Дністром.

Серед овалів розповсюджені незаповнені (табл. 2, 2, 5, 4, 40, 51), які трапляються у великій кількості серед розписів майже всіх пам'яток заліщицької групи, крім Вигнанки. Заповнені фарбою (табл. 2, 16) наявні в невеликій кількості на кераміці з кількох поселень: у Бучачі, Городниці над Дністром. Овали, побудовані смугами тонких ліній (табл. 2, 8, 3, 28), використовували для побудови тангентних розписів. Вони трапляються у Заліщиках, Бучачі, Більшівцях. Регулярно на кераміці відтворювали незаповнені овали, наведені широкими лініями (табл. 2, 17, 3, 32). Їх виконували в розписах Бучача, Більче-Золотого (Парк I), Городниці над Дністром. Овали з додатковими елементами (табл. 4, 41, 47) використані поодинокі в Заліщиках і Більче-Золотому (Парк I). У Бучачі трапляються продовгуваті овали й ромби (табл. 3, 19, 20).

Спіральні орнаменти (табл. 2, 11, 4, 38) – характерна риса розписів заліщицької групи. Спіралі на одних поселеннях будували тангентний орнамент (Заліщики, Бучач, Більче-Золоте (Парк I), Городниця над Дністром), на інших інколи утворювали такий, що більше нагадує стилізований рослинний, ніж геометричний тип (Більшівці).

Волюти у вигляді спірального завитка (табл. 5, 54) трапляються на кераміці пам'яток Городниці над Дністром, Більшівці. Інший варіант (табл. 5, 57) присутній серед розписів Більшівців. У Заліщиках волюта нанесена на тулуб грушоподібної посудини (табл. 2, 13) та більше не виявлено. S-подібна спіраль (табл. 2, 14) відома на розписах трьох поселень: Заліщиків, Бучача, Городниці над Дністром. Краплеподібні фігури близькі за будовою до овалів і часто їх заміщують на метопних розписах кубків та тангентних схемах грушоподібних посудин. У великій кількості цей елемент присутній на кераміці всіх досліджуваних пам'яток (табл. 2, 3). У Більшівцях, окрім цього варіанта, зображено краплеподібну фігуру з овалом усередині (табл. 5, 56). У розписах Заліщиків, Більче-Золотого (Парк I) та Городниці над Дністром форма елемента дещо видозмінюється (табл. 4, 36, 37). Трапляються краплеподібні фігури з промальованими додатковими елементами (табл. 2, 4, 3, 31) на розписах кубків Заліщиків і Вигнанки.

Вінця посудин Заліщиків, Бучача, Більче-Золотого (Парк I) часто прикрашали перевернутими трикутниками, заповненими червоною або чорною фарбою (табл. 4, 52). Такі наявні в розписах кераміки Більшівців. Їх поодинокі випадки без основи знайдено в Заліщиках (табл. 4, 43, 50) та Бучачі (табл. 3, 30). Частіше ця фігура трапляється у варіанті, коли сторони трикутника наведені широкими лініями, – у Заліщиках, Більшівцях і Капустинцях (табл. 4, 53).

Серед дугоподібних фігур найпопулярнішою була незаповнена (табл. 2, 7). Вона дуже часто вживана в розписах Бучача, рідше – у Заліщиках, Городниці над Дністром та Більшівцях. Також поодинокі використано два інших варіанти цього елемента (табл. 2, 15, 4, 46) – у Заліщиках, Бучачі, Городниці над Дністром.

T-подібні фігури властиві для розписів під вінцями посудин Заліщиків, Бучача й Більче-Золотого (Парк I) (табл. 4, 49).

На деяких поселеннях (Заліщики, Бучач, Більче-Золоте (Парк I), Більшівці) елементом орнаменту виступають смуги, заповнені вертикальними лініями (табл. 4, 48). Поодинокий також шаховий орнамент (табл. 3, 33) на поселеннях Заліщики та Більче-Золоте (Парк I).

Таким чином, найвживаніші елементи – незаповнені кола, овали, спіралі, краплеподібні й дугоподібні фігури. Такі елементи заліщицького орнаменту, як овали та незаповнені кола трапляються на багатьох трипільських пам'ятках. Окрім того, вони простежуються на кераміці протягом кількох етапів існування культури. Більшість орнаментів утворено за допомогою смуг, заповнених тонкими лініями, що властиво заліщицькому розпису.

Для кераміки з поселень Заліщики, Бучач, Більче-Золоте (Парк I) притаманні такі елементи, як кола, овали, спіралі в тангентах, краплеподібні й дугоподібні фігури. Спіралі та волюти, властиві і для ранішого часу – VI, найчастіше спостерігаємо на кераміці Більшівців та

Таблиця 9

Поєднання мотивів та елементів орнаменту

МОТИВИ ЕЛЕМЕНТИ									
		2							
		2							
					1				
									1
				1					
				1					
									7
									1
	1	1	1		2				
	1								
	1								
		9							
					1				
			1						

Блищанки II. Орнаменти, сформовані такими елементами, інколи займають майже всю зовнішню поверхню посудин та не відрізняються строгістю й геометричністю побудови. Побудовані ритмічною повторюваністю фігур (спіралей і волют), вони часто вкривають всю поверхню посудини й можуть не мати розбиття на чіткі пояси. Такий розпис характеризує етап VI, а не VI–VII. Щодо колористики, то вона також відрізняється. У композиціях, описаних вище, переважає поєднання білої та темно-коричневої (чорної) фарби (а на заліщицьких пам'ятках (Заліщики, Бучач, Більче-Золоте (Парк I)) помітне явне переважання червоної з білою і поліхромних розписів із додаванням чорної). У розписах посудин Більшівців, Блищанки II та частково Заліщик серед типового керамічного начиння трапляються ці архаїчні риси. Найявність такого посуду демонструє як орнаментация, властива для етапу VI, поступово видозмінюється чи заміщується заліщицькими зразками орнаменту етапу VI–VII.

ЛІТЕРАТУРА

- Богаевский Б. Л.* (1931). Раковины в расписной керамике Китая, Крита и Триполья // Известия Государственной Академии истории материальной культуры. – Ленинград. – Т. 6. – Вып. 8–9. – С. 42–99.
- Булгакова-Ситник Л.* (2010). Подільська народна вишивка (етнографічний аспект). – Кам'янець-Подільський. – 336 с.
- Бурдо Н. Б.* (2012). К проблеме выделения культур в общности Триполье-Кукутень // Земледельцы и скотоводы Древней Европы. Проблемы, новые открытия, гипотезы. – Киев–Санкт-Петербург. С. 9–14.
- Виноградова Н. М.* (1972). Памятники переходного этапа Триполья VI–VII в Поднестровье // Советская археология. – Москва. – № 1. – С. 36–55.
- Виноградова Н. М.* (1983). Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета Трипольской культуры. – Кишинев. – 108 с.
- Динцес Л. А.* (1929). Прочерченный трипольский орнамент культуры А // Аспирантский сборник. Известия Государственной Академии истории материальной культуры. – Ленинград. – Вып. 1. – С. 32–35.
- Кандиба О.* (2007). Обігова спіраль в орнаментиці паскової кераміки // О. Ольжич. Археологія. – Київ. – С. 282–306.
- Кандиба О.* (2007а). S-видна спіраль в орнаментиці неолітичного посуду в Дністро-Дунайському межиріччі // О. Ольжич. Археологія. – Київ. – С. 311–335.
- Кандиба О.* (2007б). Старша мальована кераміка в Галичині // О. Ольжич. Археологія. – Київ. – С. 346–376.
- Конопля В., Круц В., Рижов С.* (1993). Нове поселення заліщицької групи трипільської культури у південно-західному Поділлі // Наукові записки. Тернопільський краєзнавчий музей. – Тернопіль. – С. 8–18.
- Мовша Т. Г.* (1965). Многослойное трипольское поселение Солончены II // Краткие сообщения Института Археологии. – Москва. – № 105. – С. 99–100.
- Николов В.* (2002). Разкопки и проучвания. – София. – 208 с.
- Пассек Т. С.* (1949). Периодизация трипольских поселений // Материалы и исследования по археологии. – Москва–Ленинград. – № 10. – 248 с.
- Пассек Т. С.* (1960). Результаты археологических раскопок у с. Флорешты в Молдавии // Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и Румынской Народной Республики. – Кишинев. – С. 49–59.
- Пассек Т. С.* (1961). Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья // Материалы и исследования по археологии. – Москва. – № 84. – 228 с.
- Рижов С.* (2001). Гончарство племен трипільської культури // Давня кераміка України. – Київ. – С. 5–60.
- Рижов С.* (2007). Сучасний стан вивчення культурно історичної спільності Кукутень-Трипілья на території України // О. Ольжич. Археологія. – С. 437–478.
- Ткачук Т., Кочкін І.* (2009). Етап VI–VII трипільської культури у Верхньому Подністров'ї // Rocznik przemyski. Archeologia. – S. 14–39.
- Ткачук Т., Кочкін І., Щодровський Р.* (2017). Багатощарове поселення Більшівці (ур. Кути) на Верхньому Подністров'ї. Збори П. Перекліти. Дослідження 1999 р. – Галич–Івано-Франківськ. – Т. 1. – 140 с.
- Ткачук Т., Кочкін І., Щодровський Р.* (2018). Багатощарове поселення Більшівці (ур. Кути) на Верхньому Подністров'ї. – Галич–Івано-Франківськ. – Т. 2. – 141 с.
- Тодорова Г.* (1979). Энеолит Болгарии. – София. – 176 с.
- Фокина Л. В.* (2000). Орнамент. – Ростов-на-Дону. – 94 с.
- Цвек Е. В.* (1980). Трипольские поселения Буго-Днепровского междуречья (к вопросу о восточном ареале культуры Кукутени-Триполье) // Первобытная археология. – Киев. – С. 163–185.
- Цвек О. В.* (1985). Особливості формування східного регіону трипільсько-кукутенської спільності // Археологія. – Київ. – № 51. – С. 31–45.
- Цвек О. В.* (2003). Восточнотрипольская культура и контакты ее населения с энеолитическими племенами Попругья и Поднестровья // Неолит-энеолит юга и неолит севера Европы. – Санкт-Петербург. – С. 109–121.

Черныш Е. К. (1982). Энеолит Молдавии и Правобережной Украины // Энеолит СССР. – Москва. – С. 165–321.

Черняхов Е. (1931). Орнамент. – Ленинград. – 185 с.

Dumitrescu V. (1963). Oreginea si evolutia culturii Cucuteni-Tripolie // Studii și cercetări de istorie veche și arheologie. – București. – Vol. XV.– P. 285–305.

Passek T. S. (1935). La ceramique tripolienne // Известия Государственной Академии истории материальной культуры. – Ленинград. – Вып. 122.– 165 с.

Schmidt H. (1932). Cucuteni. – București. – 131 pp.

REFERENCES

Bogaevskij, B. L. (1931). Rakoviny v raspisnoj keramike Kitaja, Krita i Tripol'ja. *Izvestija Gosudarstvennoj Akademii istorii material'noj kul'tury*, 6(8–9), 42–99 (in Russian).

Bulhakova-Sytnyk, L. (2010). *Podilska narodna vyshyvka (etnohrafichnyi aspekt)*. Kam'ianets-Podilskiy, 336 pp. (in Ukrainian).

Burdo, N. B. (2012). K probleme vydelenija kul'tur v obshhnosti Tripol'e-Kukuten'. *Zemledel'cy i skotovody Drevnej Evropy. Problemy, novye otkrytija, gipotezy*. Kiev–Sankt-Peterburg, 9–14 (in Russian).

Vinogradova, N. M. (1972). Pamjatniki perehodnogo jetapa Tripol'ja BI–BII v Podnestrov'e. *Sovetskaja arheologija*, 1. Moskva, 36–55 (in Russian).

Vinogradova, N. M. (1983). *Plemena Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdurech'ja v period rascveta Tripol'skoj kul'tury*. Kishinev, 108 pp. (in Russian).

Dinces, L. A. (1929). Procherchennyj tripol'skij ornament kul'tury A. *Aspirantskij sbornik. Izvestija Gosudarstvennoj Akademii istorii material'noj kul'tury*, 1. Leningrad, 32–35 (in Russian).

Kandyba, O. (2007). Obihova spiral v ornamentytsi paskovoi keramiky. In *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 282–306). Kyiv (in Ukrainian).

Kandyba, O. (2007a). S-vydna spiral v ornamentytsi neolitychnoho posudu v Dnistro-Dunaiskomu mezhyrichchi. In *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 311–335). Kyiv (in Ukrainian).

Kandyba, O. (2007b). Starsha malovana keramika v Halychyni. In *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 346–376). Kyiv (in Ukrainian).

Konoplia, V., Kruts, V., & Ryzhov, S. (1993). Nove poselennia zalishchytskoi hrupy trypilskoi kul'tury u pivdenno-zakhidnomu Podilli. *Naukovi zapysky. Ternopil'skyi kraieznavchyi muzei*. Ternopil, 8–18 (in Ukrainian).

Movsha, T. G. (1965). Mnogoslojnoe tripol'skoe poselenie Soloncheny II. *Kratkie soobshhenija Instituta Arheologii*, 105. Moskva, 99–100 (in Russian).

Nikolov, V. (2002). *Razkopki i prouchvanija*. Sofija, 208 pp. (in Bulgarian).

Passek, T. S. (1949). Periodizacija tripol'skih poselenij. *Materialy i issledovanija po arheologii*, 10. Moskva–Leningrad, 1–248 (in Russian).

Passek, T. S. (1960). Rezul'taty arheologicheskikh raskopok u s. Floreshty v Moldavii. *Materialy i issledovanija po arheologii Jugo-Zapada SSSR i Rumynskoj Narodnoj Respubliki*. Kishinev, 49–59 (in Russian).

Passek, T. S. (1961). Rannezemledel'cheskie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja. *Materialy i issledovanija po arheologii*, 84. Moskva, 1–228 (in Russian).

Ryzhov, S. (2001). Honcharstvo plemen trypilskoi kul'tury. *Davnja keramika Ukrainy*. Kyiv, 5–60 (in Ukrainian).

Ryzhov, S. (2007). Suchasnyi stan vyvchennia kulturno-istorychnoi spilnosti Kukuten-Trypilla na terytorii Ukrainy. In *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 437–478). Kyiv (in Ukrainian).

Tkachuk, T., & Kochkin, I. (2009). Etap BI–BII trypilskoi kul'tury u Verkhnomu Podnistrov'i. *Rocznik przemyski. Archeologia*, 14–39 (in Ukrainian).

Tkachuk, T., Kochkin, I., & Shchodrovskiy, R. (2017). *Bahatosharove poselennia Bilshivtsi (ur. Kuty) na Verkhnomu Podnistrov'i. Zbory P. Pereklity. Doslidzhennia 1999 r., 1*. Halych–Ivano-Frankivsk, 140 pp. (in Ukrainian).

Tkachuk, T., Kochkin, I., & Shchodrovskiy, R. (2018). *Bahatosharove poselennia Bilshivtsi (ur. Kuty) na Verkhnomu Podnistrov'i, 2*. Halych–Ivano-Frankivsk, 141 pp. (in Ukrainian).

- Todorova, G. (1979). *Jeneolit Bolgarii*. Sofija, 176 pp. (in Russian).
- Fokina, L. V. (2000). *Ornament*. Rostov-na-Donu, 94 pp. (in Russian).
- Cvek, E. V. (1980). Tripol'skie poselenija Bugo-Dneprovskogo mezhdurech'ja (k voprosu o vostochnom areale kul'tury Kukuteni-Tripol'e). *Pervobytnaja arheologija*. Kiev, 163–185 (in Russian).
- Tsvek, O. V. (1985). Osoblyvosti formuvannia skhidnoho rehionu trypilsko-kukutenskoj spilnosti. *Arkheolohiia*, 51. Kyiv, 31–45 (in Ukrainian).
- Cvek, E. V. (2003). Vostochnotripol'skaja kul'tura i kontakty ee naselenija s jeneolitichesкими племенами Poprut'ja i Podnestrov'ja. *Neolit-jeneolit juga i neolit severa Evropy*. Sankt-Peterburg, 109–121 (in Russian).
- Chernysh, E. K. (1982). Jeneolit Moldavii i Pravoberezhnoj Ukrainy. *Jeneolit SSSR*. Moskva, 165–321 (in Russian).
- Chernjahov, E. (1931). *Ornament*. Leningrad, 185 pp. (in Russian).
- Dumitrescu, V. (1963). Oreginea si evolutia culturii Cucuteni-Tripolie. *Studii și cercetări de istorie veche și arhologie*, 15. București, 285–305 (in Romanian).
- Passek, T. S. (1935). La ceramique tripolienne. *Izvestija Gosudarstvennoj Akademii istorii material'noj kul'tury*, 122. Leningrad, 1–165 (in French).
- Schmidt, H. (1932). *Cucuteni*. București, 131 pp. (in Romanian).

Стаття: надійшла до редакції 27.08.2019
прийнята до друку 29.10.2019

ELEMENTS OF ORNAMENT ON THE CERAMIC WARE OF ZALISCHYKY GROUP OF TRYPILLIA CULTURE

Yana YAKOVYSHYNA

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine, e-mail: jkovyshyna@ukr.net

Clayware is the most common category of finds in Trypillian settlements. In addition, ceramic complex has specific features of morphological, technological and stylistic character. All this makes it an excellent material for exploring of different aspects of life of ancient societies. Ceramic complex responded most clearly to changes in environmental conditions, to the specifics of economic, social, cultural life of ancient collectives. At the same time, after reaching of a certain stage of development, ceramic obtained unchanged, stable forms. Therefore, significant changes in the ceramic industry required significant changes in the economic and social spheres. Instead, the ornamentation was characterized by rapid changes, triggered by various cultural and economic factors. We focus on the ornament because its changes in the ceramic collections of studied settlements were the most dynamic. Trypillian ornaments were examined from the appearance of the first finds in the end of XIX century and till now. During this period there were many methodological approaches to its study. Methods vary depending on what aspects are considered by researchers of the ornaments. For this purpose, classification systems were created, where those features that are important for the issue, which is being studied became the base. The work is dedicated to finding of patterns at painted ornament on the ceramic ware from the sites of Zalishchyky group of Trypillian culture, which allow to consider an ornament as a historical source. For this purpose, the database of painted ornament from material from sites of Zalishchyky group was established. Typical, used and rare elements of ornament are defined. Thus, the main features of Zalishchyky group's painting are outlined. A comparison of settlements of Zalishchyky group by elements of ornament is made.

Key words: Trypillia, Zalishchyky group, ceramic ware, painted ornament.